

ła zasady etyki chrześcijańskiej w kontekście trudnych do zaakceptowania zasad wychowawczych, prowadzących do indoktrynacji politycznej dzieci i młodzieży w okresie „realnego socjalizmu”.

Reasumując, należy podkreślić, iż omawiana praca stanowi cenne uzupełnienie dotychczasowego dorobku naukowego na temat społecznej, kulturalnej i oświatowo-wychowawczej działalności kobiet w Polsce. Zapoznaje czytelnika z mało znanymi postaciami, które wyróżniały się w przeszłości swoją aktywnością na polu oświaty i nauki.

Danuta Apanel

¹ D. Żołądź-Strzelczyk, *Działalność kobiet na polu oświaty w Polsce przedrozbiorowej* [w:] *Działalność kobiet polskich na polu oświaty i nauki*, pod red. W. Jamrożka i D. Żołądź-Strzelczyk, Poznań 2003, s. 13.

² Ibidem, s. 15.

³ W. Jamrożek, *Kobiety polskie w ruchu oświatowym w Galicji na przełomie XIX i XX* [w:] *Działalność kobiet...*, s. 27.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, s. 28.

⁶ Ibidem, s. 30.

⁷ Ibidem, s. 38.

⁸ K. Jakubiak, *Polskie czasopiśmiennictwo kobiece dla matek z przełomu XIX i XX wieku* [w:] *Działalność...*, s. 40.

⁹ Ibidem, s. 41.

¹⁰ Wł. Szulakiewicz, *Współpraca kobiet okresu międzywojennego z wybranymi czasopismami i wydawnictwami jako przejaw działalności naukowej* [w:] *Działalność...*, s. 49.

¹¹ V. Rodek, *Kariera naukowa kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej jako przykład pokonywania barier na drodze ku zrównaniu obu płci* [w:] *Działalność...*, s. 72.

¹² E. Kuczyńska, *Prekursorki polskiej logopedii* [w:] *Działalność...*, s. 73.

¹³ J. Gulczyńska, *Działalność społeczna i oświatowa Zofii Sokolnickiej* [w:] *Działalność...*, s. 160.

¹⁴ A. Krzanowski, *Helena Pelczar i jej Słoneczna Góra Zdobywców* [w:] *Działalność...*, s. 237.

Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Dzieje nowożytnie, pod redakcją Krzysztofa Jakubiaka i Wiesława Jamrożka, t. II, Bydgoszcz 2002, ss. 376

Zespół redakcyjny i autorzy publikacji postanowili wyjść naprzeciw potrzebie wypełnienia luki w badaniach nad dziejami dzieciństwa i opieki nad dzieckiem oraz jego wychowania w XIX i początkach XX wieku na ziemiach polskich.

Prezentowany zbiór artykułów noszący tytuł „Dziecko w rodzinie i społeczeństwie” stanowi więc próbę wypełnienia wspomnianej, istniejącej luki¹. Jest to kolejna już praca, która poruszana w niej tematyką wpisuje się w szeroko rozumiane i podejmowane od pewnego czasu przez historyków wychowania badania nad rolą rodziny w społeczeństwie i jej funkcjami².

Jak sygnalizują we wstępie redaktorzy wydawnictwa: „Droga do przygotowania syntezy dziejów dzieciństwa i opieki nad dzieckiem w XIX i pierwszych dekadach XX wieku, jest jeszcze długa”³. Dlatego też, intencją redaktorów i autorów prezentowanej publikacji jest, by stała się

zaczynem i impulsem do dalszych badań, które będą zmierzały do opracowania tak bardzo pożądanej syntezy dziejów dzieciństwa na ziemiach polskich w trzech ostatnich stuleciach⁴.

Obszerna, bo licząca 375 stron druku publikacja obejmuje 25 artykułów o charakterze syntetycznym i analitycznym, ujętych w pięć dopełniających się tematycznie części. Niewątpliwie obok walorów naukowych, zaletą pracy jest przejrzysta kompozycja zamieszczonych w pracy artykułów. Redaktorzy wydania uporządkowali materiał w taki sposób, by zawartość tematyczna jednej części harmonijnie wiązała się z kolejną częścią.

Autorzy poszczególnych artykułów wykazali się rzetelnością i dociekliwością badawczą, o czym świadczą szerokie spektrum wykorzystywanych w niej źródeł, widoczne zwłaszcza w ostatniej części opracowania (pamiętniki, literatura

wspomnieniowa, akta archiwów kościelnych i państwowych, Dzienniki Urzędowe, a także różnorodne pisma pedagogiczno-pedologiczne).

Na uwagę zasługuje również fakt, iż prezentowany zbiór obejmuje prace autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce (Bydgoszcz, Olsztyn, Gdańsk, Szczecin, Poznań, Lublin, Łódź, Wrocław, Opole, Kielce, Zielona Góra), co może świadczyć o szerokim zainteresowaniu problematyką podejmowaną w pracy.

Wartość merytoryczną wydawnictwa podnosią również zamieszczone po każdym z artykułów anglojęzyczne streszczenia treści w nich zawartych.

Język, jakim napisana jest większość artykułów, pozwala poszerzyć grono adresatów, do których należą historycy wychowania i pedagogicy, o studentów i hobbystów wymienionych wyżej dyscyplin.

Warto w tym miejscu pokrótce zaprezentować najważniejsze zagadnienia i problemy podejmowane przez autorów recenzowanej pracy.

Książkę otwierają cztery artykuły przedstawiające przedmiot badań, jakim jest dziecko i dzieciństwo w rozważaniach teoretycznych. Autorzy zawartych w tej części artykułów omawiają dziecko i dzieciństwo w wybranych aspektach rozważań teoretycznych zachodnioeuropejskiej i polskiej myśli pedagogicznej XIX i XX wieku, opierając swoje badania m.in. na poglądach Ellen Key, Fryderyka W. Foerstera, A. Szcówny. Wśród zamieszczonych w tej części artykułów na uwagę zasługuje przede wszystkim pokazny artykuł Łucji Kabzińskiej pt. „Dziecko jako przedmiot poszukiwań badawczych w myśli pedagogicznej przełomu XIX/XX wieku”. Autorka wykazuje się nie tylko rozległą wiedzą w poruszanej przez siebie tematyce, ale również rzetelnością w prowadzeniu badań, o czym świadczą wykorzystane w badaniach źródła.

Dwie kolejne części przedstawianej pracy omawiają zagadnienia zawarte w tytule publikacji, a mianowicie: „Dziecko w rodzinie i dziecko w społeczeństwie”. W zbiorze artykułów zawartych we wspomnianych częściach omówione zostały zagadnienia z zakresu opieki nad dzieckiem na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku, a także pozycja dziecka i jego relacje z rodzicami, przy uwzględnieniu typologii rodzin i określonej czasoprzestrzeni.

Autorzy poszczególnych rozpraw pokusili się o próbę udzielenia odpowiedzi na pytania: W co bawiły się polskie dzieci w XVIII wieku i jak ta zabawa wyglądała?; Jak przedstawiały się relacje między dziećmi a rodzicami w XVIII wieku?; Jakie warunki rozwoju miały polskie dzieci w rodzinie wiejskiej, a jak przedstawiała się sytuacja dziecka w rodzinie małopolskiej w okresie międzywojennym?

O ile w części poświęconej problematyce dziecka w rodzinie autorzy skupili się na omawianiu tegoż zagadnienia tylko na gruncie polskim, to w części poświęconej dziecku w społeczeństwie, autorzy artykułów wykraczają poza obszar ziem polskich. Obok więc rozprawy na temat działalności przytułku dziecięcego Rosyjskiego Towarzystwa Dobroczynności w Lublinie w latach 1868-1915, mamy pracę omawiającą losy dzieci porzuconych w społeczeństwie europejskim do XX wieku. Takie szerokie ujęcie problematyki jest niezwykle cenne, pozwala bowiem spojrzeć na przedmiot badań, jakim jest dziecko, również w kontekście przemian zachodzących w społeczeństwie europejskim.

Najobszerniejszą część omawianej publikacji stanowi zbiór siedmiu artykułów poświęconych losom i edukacji dzieci, osadzonych w kontekście politycznym. Prezentowana w tej części problematyka obejmuje okres od czasów stanisławowskich po czasy nam współczesne, dotykając i akcentując ważne dla historii Polski fakty i wydarzenia. Warte podkreślenia jest to, iż prezentowane w tej części artykuły omawiają tytułowe zagadnienia w różnych okresach historycznych, dając w ten sposób przegląd losów i edukacji dzieci w różnych okresach historycznych i, co również ważne, jeśli omawiane zagadnienia dotyczą XIX i początków XX wieku – w różnych zaborach. Wartość artykułów podnosi precyzyjność ujmowanych przez autorów problemów badawczych.

Publikację zamyka seria artykułów omawiających przedmiot badań w świetle literatury wspomnieniowej, beletrystyki i czasopiśmiennictwa. Prezentowane w tej części artykuły zasługują na uwagę ze względu na wykorzystaną różnorodną i imponującą kompozycję źródeł. Informacje o nich odnajdujemy już w tytułach poszczególnych pozycji. Wartość prezentowanych w tej części prac podnosi niewątpliwie fakt, iż autorzy jasno i konkretnie określili kontekst swych badań

już we wstępie. Świadczy to z całą pewnością o wysokiej erudycji badaczy, doskonale orientujących się w istniejących źródłach i umiejętnie je wykorzystujących.

Trudno jest w kilku zdaniach przedstawić całość problematyki poruszanej przez autorów prezentowanej publikacji. Niemożliwe jest także w krótkim omówieniu wskazanie wszystkich ważnych i istotnych zagadnień. Jednak uważny czytelnik z pewnością dostrzeże, iż prezentowana praca stanowi nie tylko istotny akcent w badaniach nad dzieckiem, ale przede wszystkim ważny głos w badaniach nad rodziną, co sprawia, że praca pod wieloma względami jest wyjątkowa i nowatorska.

W podsumowaniu zaznaczyć należy, iż prezentowany zbiór nie wyczerpuje problematyki, a jedynie stanowi kolejny etap w procesie tworzenia pełnego obrazu dziejów dziecka i jego wychowania w XIX i początkach XX wieku na ziemiach polskich.

Autorzy stawiają nowe problemy badawcze, co pozwala oczekiwać kontynuacji badań w tym kierunku, zwłaszcza, że jak słusznie podkreślają redaktorzy publikacji, jest w tej kwestii jeszcze wiele do zrobienia, a badaniami należałoby objąć zarówno realia funkcjonowania dziecka w rodzinie i społeczeństwie, działania opiekuńczo-wy-

chowawcze oraz refleksję nad dzieciństwem i pracę opiekuńczo-wychowawczą w różnych środowiskach⁵.

Grażyna Karłowska

¹ Warto podkreślić, iż przedstawiony w pracy zbiór artykułów był impulsem do zorganizowania konferencji naukowej pod tożsamym tytułem, co prezentowana publikacja. Konferencja zorganizowana z inicjatywy Katedry Historii Edukacji i Wychowania w Rodzinie AB, Zakładu Historii Myśli i Doktryn Pedagogicznych AB, a także przy współudziale Zakładu Historii Wychowania UAM i Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, odbyła się w dniach 24-26 czerwca 2003 roku w Pieczyskach.

² Problematyka rodziny znalazła swe opracowanie m.in. w pracach: *Wychowanie w rodzinie od starożytności po wiek XX*, pod red. J. Jundzilla, Bydgoszcz 1994; *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*, pod red. K. Jakubiaka, Bydgoszcz 1995; a także w zbiorze studiów pt. *Wychowanie w rodzinie od schyłku XVIII do połowy XX wieku*, pod red. K. Jakubiaka i A. Winiarza, Bydgoszcz 2000.

³ *Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Dzieje nowożytne*, pod red. K. Jakubiaka i W. Jamrozka, t. II, Bydgoszcz 2002, s. 16.

⁴ Ibidem, s. 16-17.

⁵ Ibidem, s. 16.

Edukacja – państwo – naród w Europie Środkowej i Wschodniej w XIX i XX wieku, pod redakcją Aleksandry Bilewicz, Ryszarda Gładkiewicza i Stefanii Walasek, Uniwersytet Wrocławski – Instytut Pedagogiki, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, Wrocław 2002, ss. 456

XIX i XX wiek był dla Polaków okresem wielkich wzlotów i upadków. Polska słaba, gwałcona, niszczone i grabiona, zawsze potrafiła przetrwać wszystkie przeciwności losu, aby w najmniej oczekiwanym momencie powstać i pokazać się światu. Było to zasługą przede wszystkim każdego Polaka, który w swoim domu kultywował ojczysty język, zwyczaje i kulturę. Nie bez znaczenia pozostaje w tym wszystkim szkoła, która bez względu na to czy była tajna, półlegalna

czy legalna, zawsze dawała i daje możliwości walki o lepsze jutro.

Prezentowana książka jest efektem zorganizowanej przez Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, w dniach 6-8 maja 2001 roku, międzynarodowej konferencji w Polanicy Zdroju dotyczącej „Oświaty i szkoły narodów bez państwa”. Praca ta jest zbiorem 36 referatów zarówno o charakterze analitycznym jak i syntetycznym, dotyczących historii oświaty